

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты IX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
IX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың IX Халықаралық ғылыми конференциясы = IX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014».
– Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр.
(қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, 2014

Рычкова Ольга Николаевна

olenka_95_kz@mail.ru

Астана қаласы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

1 курс студенті

Ғылыми жетекшісі – А.Р.Найманбай, ф.ғ.к., доцент

Әрбір халықтың өзіне тән мінез-құлқы, өзіне ғана жарасатын әдет-ғұрпы болады. Қазақ халқының да сан ғасырлық тыныс-тіршілігінің өзіне тән ерекшеліктерінен туындаған ұлттық тәлім-тәрбиеге қатысты салт-дәстүр, әдет-ғұрыптары да мол. Қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениетінің өзегін сол халықтық дәстүрлер мен тұрмыстық салт-дәстүрлер құрайды. «Салт-дәстүр – тіл мен мәдениет бастауларының анасы» деп бекер екен.

Сонымен бірге қазақтың жеке тәжірибесін, қадір-қасиетін келесі ұрпаққа жеткізуді дәл осы салт-дәстүрлер арқылы берілгенін де байқауға болады. «Атадан бала тусайшы, ата жолын қусайшы» дегендей, атадан балаға мұра болып келе жатқан жақсы қасиеттерді келер ұрпақтың бойына сіңіріп, ізгілікке тәрбилеуді арман етіп: «шыншыл, әділетті, иманды болу – ата-бабамыздан келе жатқан дәстүріміз» дейміз. Қазақ халқына тән мынадай ұлттық қадір-қасиеттер бар:

- 1) әдептілік;
- 2) қонақжайлық пен жомарттық;
- 3) бауырмалдық;
- 4) қайырымдылық;
- 5) Отанға деген сүйіспеншілік.

«Әдептілік – әдемілік» деген халық ұғымы бар. Әдеп сақтаудың психологиялық астары терең ұғымдарды білдіреді. Әдептілік – ізеттік, кішіпейілділік, көпшілік деген сөз.

Қонақжайлылық, меймандостық – қазақтың ата салтының ішіндегі ең бір мақтауға тұрарлық мәнді түрлерінің бірі. Қазақ халқының қонақжайлылығы ерекше сипатталады. Қонақжайлылықтың ең үлкен белгісі ең дәмді тағамын, сусынын, қант-шайын қонақ келіп қала ма деп сақтықпен ұстаған. Қазақтың қонақжайлық, меймандостық салтында дәм-тұзға ерекше мән берген. Бауырмалдық – қазақ халқының ата заманнан сүйегіне сіңген қасиеті. Осы негізде «ешбір адам баласы жат емес, барлық адамзат баласы – халыққа дос, бауыр» – дейміз. Олай болса, «ақпыз, қарамыз, сарымыз – ағайынға бәріміз», – деп халықты нәсілге, руға, жүзге бөлмей кішкентай кезден жас ұрпақты бауырмалдыққа баулуымыз қажет.

Адам өміріндегі ең игі істің бірі – ғаріп кісілерге қамқорлық көрсету. Үй ішінде үлкеннің кішіге қамқорлығы, кішінің үлкенге көмегі, баланың ата-анаға, әке-шешенің бала-шағасына мейір-шапағаты, ер азаматтың елге қызмет көрсетуі – қайырымдылықтың қайнар көзі. Бұл да қазаққа тән қасиеттердің бірі болып анықталады.

Отансүйгіштік – бұл кісінің бойындағы күш-қуатын, білімі мен өмір тәжірибесін халық мүддесінің игілігіне, кір жуып, кіндік кескен жеріне деген ыстық махаббатын, оның кісілігін танытатын асқақ сезімі. Әр заман ғұламалары адамның осынау қасиетін қастерлеп, сөздерінің небір дәмді ой түйіндерін осы қасиетке арнаған. Мәселен, жазушы М.Әуезов: «Отан, анам, Отаным, сенен, сенен аяр жаным жоқ, сенен іскер күшім жоқ» десе, Қаз дауысты Қазыбек: «Алтын ұяң – Отан қымбат...туып өскен елің қымбат, кіндік кесіп, кір жуған жерің қымбат», – деген екен. Қазақстанда тұратын адамдардың Отаны – киелі қазақ жері. «Қазақстан – біреулердің қазақтарға тартуы емес, олардың тарихи Отаны» деп ел Президенті Н.Ә. Назарбаев айқын айтып берген. Олай болса, осы жерді жан тәнімен сүйетіндер де, оны көздің қарашығындай қорғап сақтайтындар да алдымен қазақ халқы. Қазақ жерінің егемендігі мен тұтастығын сақтау – Ата Заңымызда көрсетілгендей қасиетті борыш, перзенттік парыз екендігін ешқашан да естен шығаруға болмайды [1].

Қазақтың ұлттық қадір-қасиетінің кереметтілігі – оның жастарды әдептілікке, бауырмалдыққа, қонақжайлылыққа, қайырымдылыққа тәрбиелейтіндігінде. Сол еліміздің салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын бойымызға сіңіре отырып, тұрмыстық-әлеуметтік, мәдени дәстүрлерін жалғастырушы – жасөспірім, жастар. Сонымен, қазақ дәстүрінде ата-анаға қызмет ету – борыш, ата-салтын орындау – парыз, анасының ақ сүтін, әке еңбегін ақтау – қарыз деп айтамыз. Көшпелі қазақ халқы ұрпақ тәрбиесіне қатысты мәселеріне қашанда ерекше мән берген. Осыған байланысты жас буын тәрбиесін бесіктен бастап ақыл-ой, имандылық, еңбек, көркемдік, әдептілік секілді сан салаға жұптастырған. Қаламгер М. Әуезовтің: «Ел болу үшін бесігінді түзе» деген сөзінің мән-мағынасына ой салсақ, тәлім-тәрбие ісі жас ұрпақ дүниеге келгеннен басталады екен. Яғни, бесік – тәрбие танымының бастау көзі. Сол себептен қазақ халқы өз ұрпағын бесікке салғаннан бастап, оның ақыл-ойын ойдағыдай қалыптастырып, ойлау, сөйлеу жүйесін дамыту жолында өзіндік әдіс-тәсілдерді (ертегі, аңыз, жұмбақ, айтыс, терме) шебер пайдаланып отырған. Халық осы мақсатқа орай мақал-мәтелдерді де, кісіні ойлантып, толғантатын даналық сөздермен санамақтарды, шешендік толғаныстарды ұтымды пайдаланған. «Білекті бірді жығады, білімді мыңды жығады», Білімдіге дүние жарық, білімсіздің күні кәріп» дегендей, көшпенді халық болса да, ғылым-білімді дәріптеп, ақыл-ой тәрбиесінің негізі – терең ойлау екендігін ұрпаққа жан-жақты ұғындырып отырған, әр отбасы өз баласының ойлау жүйесін дамыту үшін санамақтар мен жұмбақтардың, түрлі аңыз-әңгімелер мен тақпақтардың, өсиет сөздердің тәрбиелік мәнін әр кез қатты ескерген [2].

Жастарды үйде де, түзде де имандылық пен адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеудің халақтық сан алуан әдіс-тәсілдері бар. Қазақтың тағы бір керемет тәлім-тәрбиелік мәні күшті тәсілдерінің бірі – бата беру, тілек білдіру. Қазақ арасында адамдардың бір-біріне деген ынта-ықыласын, адал ниеті мен жақсы тілектерін білдіретін тәрбиелік мәні зор рәсім. Бата жас буын өкілдері аға ұрпақтың абзал қасиеттерін, асыл армандары мен мұраттарын жете меңгіріп ер жетуге, тәрбиелі азамат болып өсуіне тілектестік білдіреді. Бата кісінің бастаған ісінің сәтті болып аяқталатынына алдын ала сендіріп, оның қайрат-жігерін тасытып, рухтандыратын күш. Қазіргі кезде жастар арасында белең алып отырған ұнамсыз қасиеттерден (маскүнемдік, нашақорлық, ұрлық, қылмыс жасау т.б.) оларды арашалап алып, сана-сезімге кісілік пен адамгершіліктің, инабаттылық пен мейірімділіктің шуағын егу мақсатында, иманжүзділік мұраттарының жоғары ұғымдарын сіңіруімізге халық даналығының ғасырлар бойы қалыптасқан озық үлгілерінің бірі бата беру салтының берері мол.

Қазақ дәстүрі бойынша үлкенді сыйлау, құрметтеу, оның кісілігінен тәлім алу – әрбір жастардың парызы. Үлкен кісінің алдынан қия өтпеу, оған сәлем беру, төрден орын беріп құрметтеу, көңіліне қарау – атадан балаға ауысқан тамаша дәстүр. Ұлы Абай атамыз: «Иманды сақтауға қорықпас жүрек, айнымас көңіл, босамас буын керек» дейді. Адамгершілігі аса жоғары кісіні халық иманды деп құрметтейді, адамгершілік қалыпты бұзған адамды халық «имансыз» деп, одан түңіледі. Имансыз қылық жасағандар, ерте ме, кеш пе, әйтеуір жазасын тартатын болады. Адамгершілігі, ар-ұяты бар адамның бет бейнесі жарқын. Ондай адамды қазақ халқы «иман-жүзді» деп құрметтейді. Қазақ халқының ата-баба дәстүрінде имандылық тек діни сенім емес, ол сондай-ақ, ұлттық психологиялық салтқа, халықтық ерекшелікке айналған құбылыс. Жас адамды имандылыққа баулу үшін олардың ар-ұятын оятып, намысын қайрап, мейірімділік, қайырымдылық, кішіпейілділік, қамқорлық, адалдық, ізеттілік сияқты әдептік психологиялық қасиеттерді олардың бойына сіңіру – әрбір отбасы мен мектептің басты парызы.

Қазақ халқының, оның арғы жағындағы түркілердің рухани тарихына көз жіберсек, онда бұл өркениет үшін этикалық ұстанымдардың, рухани құндылықтардың, салт-дәстүрлердің маңыздылығын байқаймыз. Ұлттық салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар отбасында қалыпты қатынастардың бекітілуіне, үлкен мен кіші арасындағы қатынастарды, қалыптар мен ережелерді игеруге, шаруашылық жүргізудің қалыптасқан тәжірибесін жалғастыруға, еңбекке баулуға, ұлттық мәдениет пен тарихты қадірлеуге, патриотизм

тәрбиесі мен туған жерге деген сүйіспеншілікті арттыруға, эстетикалық және көркем мәдениетті сақтауға жағдай жасайды. Қорыта айтқанда, әдет-ғұрыптың, салт-дәстүрдің тәжірибелік маңызы өте ауқымды әрі әр түрлі деуге толытай негіз бар. Иә, жастарды өзіміздің тіліміз, өнеріміз бен мәдениетіміз, дәстүрлеріміз сынды рухани құндылықтарымыз ғана тәрбиелей алады. Сондықтан барлық рухани ұлттық құндылықтарымыз бір азаматты ғана емес, қоғамдық ортаны, халықтың санасын өзгертіп жібереді [3].

Өзімнің пікірлерім арқылы жалпы қазақ халқының дәстүрлерінің, этникалық руханиятының ауқымы шектелмейтінін көрсеткім келді. Өзінің ата-бабасының рухани құндылықтарын құрметтеген, толық игерген халық қана басқалардың алдында қадірлі болары сөзсіз. Келешек ұрпақ ата-баба дәстүрлерін, кәусарларын бойына сіңіріп өссе, онда ол жеткіншек халқына тек ғана абырой мен жетістіктер әкеледі деп есептейміз.

Қолданылған әдебиет

1. Жарықбаев Қ., Табылдиев Ә. Әдеп және жантану. – Алматы: Атамұра, 1994.
2. Естеміров М.Ж. Дін және дәстүр. – Алматы: Санат, 2009.
3. Нұрмұратов С. Қазақтың ұлттық дәстүрлері мен исламның этникалық құндылықтары. – Алматы: Атамұра, 2012.

ӘОЖ 821.512.122.

МӘТІБАЙ АҚЫН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ИДИЯЛЫҚ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сағынтаев Батырлан Жұмабайұлы

baku-1994kz@mail.ru

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институтының

3-курс студенті, Арқалық, Қазақстан

Ғылыми жетекші – А.К.Қалиев, ф.ғ.к., доцент

Қазақ әдебиеті тарихында ХҮІІІ ғасырдан бастап көнеден қалыптасқан жыраулық дәстүрмен бірге ақындар поэзиясы кеңінен тарала бастағаны белгілі. Осы кезеңде өмір сүрген Тәтіғара, Шал, Көтеш шығармаларында жыраулық поэзияға қарағанда ақындық сипаттардың басым болуы осыны көрсетсе керек. Халықтың мұң-мұқтажын, қуанышы мен қайғысын, арманы мен тілегін айта білген ақындар шығармашылығы қазақ сахарасында кеңінен өріс ала бастады. Бірақ бұл ақындар шығармашылығы тек осы кезеңдепайда болды дегенді білдірмесе керек. Бұл мәселе жөнінде көптеген әдебиет зерттеушілеріміз өз пікірлерін білдірген болатын. Әдебиет зертеушілерінің тұжырымдарына қарағанда, «қазақтың ақын дегені – жыраудың кейінгі кезде шыққан атауы»(Н.С.Смирнова), «тарихи деректерге қарағанда, жырауларды ақындардың ең көне типі деп есептеуге болатын сияқты»(Е.Ысмайылов) [1,87]. Мейлі қайсысы қай кезеңдепайда болса да, жыраулықта ақындықта қазақтың қанына сіңген өнер. Қош, сонымен ХҮІІІ ғасырда жаңа қарқынға ие болған ақындар поэзиясы ұлан-ғайыр қазақ даласының түкпір түкпірінде өзіндік мектептер қалыптастыра бастады. Солардың бірі Торғай өңірінде қалыптасқан Торғай ақындық мектебі. Бірақта өз дәуіріне ашық үн қосып, замана шындығын айта білген бұл ақындық мектептің өкілдері ұзақ уақыттар бойына ескерусіз қалып келді. Кеңестік кезең түгелі тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдарда да бұл ақындық мектептің өкілдері толық зерттелмей келе жатыр. Осы өңірден шыққан С. Кенжеахметов, С. Оспанов, Н. Бектемісов, Б. Әлмағанбет, А. Қалиев сияқты жергілікті зерттеушілердің бірен-саран еңбектері болмаса бұл тақырыпта қалам тартқандар аз. Біздің осы еңбегімізді жазудағы басты мақсатымызда осынау кемшіліктің орынын азда болса толтыру болып табылады.

Торғай ақындық мектебінің белгілі бір өкілі Мәтібай Сарбасұлы 1843жылы Қостанай облысының аумағындағы Ақмешіт деген жерде дүниеге келген. Ұзын қыпшаққа жататын